

Kustaa Vilkuna B Tieteen ja politiikan yhdistäjä

Ilkka Herlin

Päätettyäni aikanani vuonna 1987 ryhtyä laatimaan Kustaa Vilkunasta elämäkertaa oli suunnitelmissani poliittinen elämäkerta, joka perustuisi kuuluisaan UKK-arkistoon sijoitettuihin Kustaa Vilkun papereihin. Mentyäni Orimattilaan tutkimaan näitä papereita havaitsin nopeasti, että ne ovat vielä kuumempaa tavaraa kuin olin odottanut tai mitä yleensä arveltiin. Suomen sodanjälkeisestä ulkopoliitikasta tiedettiin vielä yleensä varsin vähän.

Erikoisesti vuoden 1956 presidentinvaalien valmistelu sai minut ihmettelemään, miksi joku tekee senkaltaisia asioita. Siinäähän Vilkuna osallistui sekä vaalipropagandaan että hankki ratkaisevan äänen suurelta itäiseltä vaalipiiriltä eli Neuvostoliitolta.

Kun sitten onnekseni ryhdyin tekemään vakavaa elämäkertatyötä poliittisen lähdekokoelman sijaan kiinnitin huomiota ensinnäkin uskonnollisen elämäntavan merkitykseen yhteiskunnallisessa toiminnassa ja toiseksi tieteellisen työn ja poliittisen toiminnan vuorovaikutukseen. Koska Vilkuna oli kotoisin herännäistalosta Nivalasta Keskipohjanmaalta ja opiskeli sittemmin kansatieteilijäksi Helsingissä ja osoitti huomattavaa kiinnostusta yhteiskunnallisiin asioihin, hänen elämäntyötään saattoi luontevasti tarkastella tällaisesta näkökulmasta.

Myöhemmin olen tutkinut samankaltaisia asioita ja huomannut, että yhä useammin kysytään miten tieteelliset tosiasiat muodostuvat ja miten ne osaltaan vaikuttavat yhteiskunnassa. Kustaa Vilkun elämä tarjoaa yhden näkökulman tähän maailmanlaajuiseen laajasti keskusteltuun ja vaikeaselkoiseen tutkimusalaan, jolla on yhteytensä länsimaisen ajattelun peruskysymyksiin ja filosofiaan.

Tiede ja politiikka muistuttavat toisiaan sikäli että molemmissa on haettava kannattajia omalle näkemykselle, jotta sen mukaiset toimenpiteet saisivat lisää alaa ja tämä taas toisi lisää toimintamahdollisuuksia edustetulle näkemykselle.

Menestyneet tieteilijät ovat aina taitavia koplaajia ja yhteyksien solmijoita sekä mielikuvituksellisia tilanteiden hyväksikäyttäjiä. Tieteellinen fakta ei sellaisenaan vielä merkitse paljonkaan. Se pitää karkaista yhteiskunnallisessa ajossa. Sitä pitää markkinoida, sitä pitää kehittää edelleen, sille pitää hankkia tukijoukkoja, sillä pitää voittoa kilpailijoita tai mikä parempaa, saada ne oman näkemyksen liitolaisiksi.

Kansallisen Suomen rakentaminen ja talonpoikaiston nousu

Luonnehtiessaan virkaanastujaisesitelmässään arkeologian syntyvaiheita 1800-luvun loppupuolella professori C. F. Meinander sanoi että tuolloin "parhaassa mielessä politiikka oli tiedettä ja tiede politiikkaa". Hän tarkoitti niin sanottuja kansallisia tieteitä ja niiden tehtävää suomalaiskansallisen identiteetin etsimisessä, löytämisessä ja vahvistamisessa.

Kansallisen Suomen rakentaminen oli selkeänä tehtävänä ainakin kansatieteilijä Kustaa Vilkunalla, 1902 syntyneellä talon pojalla. Tehtävä vain oli hiukan muuttunut 1800-luvun ajoista, jolloin Pietarin tiedeakatemia keisarin suosiollisella tuella rohkaisi suomalaisia selvittämään keitä he olivat ja mistä kotoisin. Tämä oli suuntaus koko laajalla Venäjän maalla, mutta Suomessa se sai hätkähdyttävät mittasuhteet ja oli luomassa privilegiaa, josta tänäkin päivänä saamme nauttia, nimittäin itsenäisen Suomen.

Vilkuna aikalaisineen syntyi Venäjän alaisuudessa, mutta teki elämäntyönsä demokraattisessa kansallisvaltiossa, sen rakentajana. Sen lisäksi että maa oli itsenäistynyt, oltiin myös siirrytty säätyvaltiosta parlamentaariseen demokratiaan eli kansanedustukselliseen kansanvaltaan. Toisaalta monestakin syystä "kansa" ja "herrat" nähtiin vastakkaisina, toisilleen vieraina.

Samaan aikaan kun maa itsenäistyi, sivistyneistöä alkoi värväytyä aateliston, papiston ja porvariston lisäksi muistakin kansanosista. Oli talonpoikien vuoro asettua yhteiskunnallisiin nousujohteisiin. Kun kansan parista tulleet rupesivat tekemään kansatiedettä, se sai uuden luonteen.

Kuitenkin juuri talonpojat olivat kärjekkäimpiä herrojen arvostelijoita, ainakin niin kauan kunnes heidän itsensä edustajista tuli maan vastuullisia. Näistä asetelmista syntyi yksi keskeinen suomalaista demokratiaa leimannut piirre, talonpoikaiston nousu suomalaisen kulttuurielämän ja politiikan huipulle. Molemmissa näissä yhteiskuntaelämän osissa näyttelivät kansalliset tieteet huomattavaa osaa.

Kustaa Vilkuna on hyvä esimerkki näiden asioiden yhtymisestä ja niiden vuorovaikutuksesta. Asetuttuaan pysyvästi Helsinkiin 1930-luvun alussa, hänestä tuli suomenkielisen sivistyneistön osa. Hän teki ahkerasti tiedettä leipätyön ohessa ja väitteli 1936 aiheenaan varsinaissuomalaisten kansanomaisen talous. Siinä hän joutui tutkimaan peltojen ja kaskiraateiden muokkaukseen käytettyjä välineitä, kuten erilaisia auroja.

Vilkunan runolliset näyt

Karjalasta oli keski- ja uudenajan vaihteessa levinnyt asutusliike läpi Savon aina Pohjanmaalle saakka. Asuttajat hankkivat toimeentulonsa kaskeamalla korpia. Kaskiviljelyyn oli kehittynyt omintakeinen tekniikka ja työvälineet, jotka karjalaisten välittämänä levisivät Suomeen. Vilkuna saattoi kaskeamista tutkimalla vahvistaa kansatieteellistä teoriaansa, mutta kaskien raataminen vetosi myös hänen mielikuvitukseensa. Kuten sedällään kirjailija Kyösti Wilkunalla, hänellä oli taipumusta runollisiin näkyihin, joita kansallisromanttinen suuntaus ei suinkaan ollut vähentänyt. Hän loi mielessään kuvan Suomen syrjäisten osien asuttamisesta arvaamatta, että sille tulisi myöhemmin laajaa käyttöä politiikassa.

Välineet näyttivät mitättömiltä. Ne osoittivat kuitenkin hämmästyttävää kekseliäisyyttä. Vilkunan mukaan ne olivat vuosituhansien varrella muovautuneet aineellisen niukkuuden vallitessa vastaamaan olosuhteita mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti, jotta maasta saataisiin paras mahdollinen tuotto. Vuonna 1936 hän laati tutkielman hankoaurasta. Hän selvitti laitteen levinneisyyden, eri käyttötarkoitukset eri alueilla sekä varsinkin pelto- ja kaskihankoauran erot ja erojen yhteyden niiden käyttötarkoitukseen. Jälkimmäistä on Suomessa kutsuttu kaskikoukuksi.

Vilkuna teki havaintojaan maanmuokkauksen historiasta 1930-luvulla, jolloin oltiin luopumassa ns. suomalais-ugrilaisesta kielisukulaisuudesta suomalaisten alkuperän ja pitkän historian takaajana. Samoin oli historiantutkimuksessa luotu näkymiä menneisyyteen, jotka eivät Vilkunan mielestä vastanneet tosiasioita. Hän pyrki etsimään menneisyydestä suomalaisten erikoislaatua, joka osoittaisi maamme kuuluvan tasaveroisena tai vähän parempana pitkän itsenäisen historian omaavien kansakuntien joukkoon. Mikä olisi osoittanut tätä selvemmin kuin tosiasioihin nojaava käsitys savokarjalaisten suuresta erämaiden valtauksesta keski- ja uudenajan vaihteessa.

Aihe ei ollut vieras nivalalaisen metsätalon pojalle, joka jo pienenä pojankoltiaisena oli lukenut setänsä Kyöstin kuvauksia oudosta villistä savokarjalaisesta sekarodusta, joka oli asuttanut Kalajokilaakson. Kirjoitukset lanquesivat hyvään maaperään, sillä jo ennen kuin osasi lukea, Kustaa oli saanut kuulla uskonnollisten tekstien lomassa kansantarinoita ja kertomuksia

muinaisista merkillisistä Kalajokilaakson asuttajista. Nämä tarinat jäivät elävinä mielikuvitukseksiaan kuulijan mieleen ja ne saivat myöhemmin uuden asun hänen omissa kirjoituksissaan.

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää että Vilkunan myöhemmät poliittiset kirjoitukset tuottivat hyvän sadon. Periytyiväthän ne kansantarinoista, jotka muuttuivat ensin tieteeksi, sitten politiikaksi.

Kekkoesta presidentti vaikka väkisin

Sotien aikana Vilkuna toimi Valtion Tiedotuslaitoksessa. Vaikeat olot pakottivat käyttämään kaikkia keinoja sotaa käyvän kansan mielialan ylläpitämiseksi. Myös tieteen tuloksia tuli käyttää ja kehittää. Vilkunakin teroitti omaa ja maanmiestensä käsitystä suomalaisten etevämyydestä. *Isien työ*-kirjassa hän kirjoitti:

Nämä kasket raivattiin koskemattomaan neitseelliseen metsään, siis kauas kylästä synkkään saloon. Tarvittiin paljon taitoa ja rohkeutta, kun voitiin leipä ottaa karusta ja kovasta ikihongikosta. Muualla ihmiset ovat tyytyneet viljelemään lehtoja ja pehmeitä savimaita, mutta savolainen on iskenyt kirveensä ja aatransa myös järeihin havumetsikköihin.

Tässä lainauksessa oli aineksia moneen. Itsenäisyyspäiväksi 1946 Vilkuna kirjoitti Paasikiven käyttöön Suomen Kuvalehteen pääkirjoituksen. Korvenraivaajien esimerkkiin vedoten siinä kannustettiin ankaraan yritykseen rauhan töissä pula-ajan voittamiseksi.

Vuosien varrella Vilkuna kehitti ja tiivisti korvenraivaajateemaansa lisääillen siihen tehokeinoja aina tilanteen mukaan. Viimein hän otti sen käyttöön presidenttipelissä. Sodan jälkeen Suomessa käytiin ankaraa valtataistelua. Yksi yritteliäimmistä ryhmistä oli Maalaisliiton siipi, joka ajoi uutta ulkopolitiikkaa. K-linjaksi nimetyn ryhmittymän keulamieheksi nousi huonomaineinen ja jopa vihattu Urho Kekkonen. Häntä syytettiin periaatteettomaksi kiipijäksi, epärehelliseksi juonittelijaksi, juopoksi, naistenmieheksi ja räjäjäjäksi. Oli siis aihetta, mikäli Kekkoesta mielittiin presidenttiä, puhdistaa miehen mainetta eritoten niiden kansalaisten piirissä, joiden arveltiin olevan altteimpia äänestämään Kekkoesta.

Tärkein kohderyhmä olivat pien- ja asutustilalliset, joille suunnattiin kirjanen nimeltä *Urho Kekkonen*. "Hänestä tuli luonnostaan vähäväkisten ja maan hiljaisten kannattaja ja heidän asianajajansa", Vilkuna kirjoitti ennen vuoden 1950 vaaleja, mutta ei vielä kytkenyt Kekkoesta korvenraivaajiin kuin lyhyellä maininnalla. Lisää oli kuitenkin luvassa. Ihmisten mieliin piti vedota jollain tehokkaammalla keinolla. Nyt Vilkuna teki kärjistyksen, joka yhdisti kansan parissa piilevän herravihan sekä hänen oman tieteellisen ajattelunsa mukaisen talonpoikaisten lähtökohtien arvostuksen ja ymmärtämisen vastakohtana teolliselle modernille kulttuurille. Hän asetti yksinkertaisina ja alkeellisina pidetyt vekottimet vertauskuviksi savokarjalaiselle nerontyölle, johon äänestäjät saattoivat samastua sekä otti näiden parhaiden suomalaisten eduskuvaksi Urho Kekkonen.

Eräässä puheessaan vuoden 1954 eduskuntavaalien alla Vilkuna toi esiin Topeliuksen ja Runebergin käsityksen suomalaisesta talonpojasta kylläkin rehellisenä ja sisukkaana, mutta hiukan yksinkertaisena ja paikallaanpysyvänä "suomalaisena Mattina". Vilkuna käänsi käsityksen pääläelleen. Esimerkiksi "Matista" Vilkuna otti ruotsinkielisen aatellisen "Ukko-Pekka" Svinhufvudin, jolla ei kuitenkaan ollut mitään tekemistä suomalaisten talonpoikien kanssa, jotka ovat "älykkäitä, henkisesti liikkuvia, omavaraisia, rohkeita". Vain tällaisten miesten on ollut mahdollista valloittaa Suomi viljelykselle, Vilkuna mainitsi. "Hedelmällisellä ja lihavalla paikalla on tyhmempikin voinut elää".

Kekkonen B erämaiden kaskitalonpoika

Tästä ajatusrakennelmasta oli enää lyhyt matka presidentinvaaleissa käytettyyn. Niinpä kaikissa maalaisliiton lehdissä julkaistiin 1955 kirjoitus "Urho Kekkonen esivanhemmista". Siinä tyypillisen suomenruotsalaisen (jonka ei ollut ikinä tarvinnut taistella elinehtojensa puolesta) vastakohtaksi Vilkuna asetti tyypillisiä suomalaisia ominaisuuksia edustavan Urho Kekkonen. Hän ehdotti että olisi jo aika hävittää kuva "yksinkertaisesta suomalaisesta talonpojasta", ja luoda tilalle uusi "todellisuutta vastaava" kuva miehistä ja naisista, jotka "kirveen, tulen ja älyn avulla" valtasivat tämän maan viljelykseen. Siinä todistettiin Kekkonen suku putipuhtaasti suomalaiseksi, vapaaksi vieraasta verestä vastakohtana esim. "karhumaisen yksivakaiselle" Svinhufvudille, jolle "nerokkuus ja liikkuvuus oli vierasta".

Otsikon "Uskomatonta rohkeutta" alla Vilkuna toisti savokarjalaisten kaskenraivaajien tarinan ja esitti Kekkonen edustavan esivanhempiensa tapaan tyypillistä erämaiden kaskitalonpoikaa "rohkeaa, älykästä, henkisesti valpasta, joka ei vaikeimmissakaan olosuhteissa hätäänny" jne. Juuri näitä ominaisuuksia voitaneen vaatia presidentiltä.

"Savupirtin poika" valittiin niukasti Suomen presidentiksi. Hänet oli tarkoitus valita vielä uudelleen -62, -68 ja -74, mikäli hän osoittautuisi yhtä pitkäikäiseksi kuin äitinsä, kuten Vilkuna voitonriemuisesti eräässä puheessaan vaalien jälkeen totesi. Jälkeenpäin voi todeta, että ainakin tässä suhteessa presidenttimme tuli sukuunsa, mutta ei liene tutkittu mahtoiko suvussa esiintyä dementiaa.

Tällä tavoin tieteellinen tosiasia voi hankkia itselleen laajaa kantavuutta poliittisen pelin avulla. Kärjistetysti voidaan sanoa, että alkeellisesta kaskikoukusta tehty havainto, jonka kaiketi olisi tullut jäädä vähälevikkisen aikakauskirjan sivuille, vailla laajempaa tietoisuutta, johtikin kansallisten tieteiden voittokulkuun vielä toisen tasavallan Suomessa. Moneltakin kannalta muunlainen kehitys olisi ollut todennäköisempi.

Fil. tri Ilkka Herlin toimii Suomen Akatemian tutkijana. Hän väitteli tohtoriksi vuonna 1993 teoksella "Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta" (Otava 1993).